

„A MANDÁTUM KIADÓJA”: KAZINCZY FERENC SZÖVEG- KIADÓI TEVÉKENYSÉGÉNEK (ÚJRA)ÉRTÉKELÉSE

BÉKÉSI GÁBOR

Bevezetés

Dolgozatom címe, úgy érzem, némileg magyarázatra szorul. Aki Kazinczy Ferenc szövegkiadói tevékenységével foglalkozik, nem kerülheti ki Mezei Márta e tárgyban megjelent, *A kiadó mandátuma* című összefoglaló igényű munkáját.¹ Mivel magam jó 10 éve kutatom Kazinczynak – Toldy Ferenc szavaival élve – „a magyar irodalmi régiséghez” fűződő, jelenleg nem eléggé felderített viszonyát, én végképp nem kerülhetem ki ennek a kötetnek a tanulságait. Röviden bemutatom tehát a könyv Kazinczy szövegkiadásával foglalkozó részének eredményeit, értékeléseit, és ebből kiindulva megpróbálom (újra)értékelni azt némely vonatkozásában (első-sorban a *Zrínyi-kiadás* körüljárásában), tulajdonképpen egyfajta antitézist megfogalmazva a kötet alap gondolatára.

Textológiai elvekről, szövegkiadásról, szövegkritikáról lévén szó – ami a Világirodalmi lexikon értelmezése szerint „az irodalmi művek hiteles, az író szándékait leghívebben tükröző szövegének megállapításával kapcsolatos filológiai tevékenység”² – tanulságos lehet Martin L. West közismert művének bevezető kulcsmondata.³ Az Arisztophanész-rajongó fiatal Eduard Fraenkelt [*Ausgewählte kleine Schriften*] bíráló Leó Fraenkeltől (az idősebb testvértől) hangzik el: (-Melyik kiadásban olvassa Arisztophanészt? -A Teubnerban.) „Á, maga kritikai apparátus nélkül olvassa Arisztophanészt”. A szövegkiadás tipikus központi problémája tehát a *hagyományozódás*, az ennek során fellépő *szövegromlás*, illetve az ezt megszüntetni törekvő, „az író szándékai szerint való” szöveg visszaállítására, az ennek (soha el nem érhető) elérésére törekvő *filológiai tevékenység*. Ebben a kilátástalannak tűnő munkában a „tudományos” és a „népszerűsítő” között leegyszerűsítve csupán a kritikai apparátus vonja meg a határt. Szövegek nélkül azonban nincs irodalom, sőt nincs civilizáció sem. Nem véletlen tehát, hogy középkori másolóinktól kezdve a pozitívista gyűjtő-felhalmozó tudósainkon át a mai internetes genetikus szövegkiadások gondozójáig nagyszámú szövegkiadó dolgozott a Gutenberg-galaxisban. Ennek a folyamatnak egy rövid, de tanulságos állomása Kazinczy és kortársainak működése.

¹ MEZEI 1998

² Világirodalmi lexikon, 1992, 719.

³ WEST 1973

Mezei Márta: A kiadó mandátuma

Nos, mi is az a *mandátum*? Ennek mibenlétéhez a kötet bevezetőjében olvashatunk egy részletező megfogalmazást: „A szövegek kibocsátásán dolgozó írók/kiadók sokoldalú mandátumot vállalnak. Magatartásukban öntudat munkál, egy nagyobb ügy elkötelezett szolgálatának öntudata, kiadványaikkal programjuk szerint a kor nyelvi, ízlésbeli, irodalmi, erkölcsi képének alakítását akarják segíteni, s törekvéseiket e magasabb rendű célnak rendelik alá. [...] A cél szolgálatában javítják és alakítják a szövegeket, a kötetek felépítését és az apparátust.”⁴ Helyesen és tanulságosan állapítja meg, hogy ez a „magasabb rendű cél” igazából szociológiai alapozottságú, nem filológiai, történeti vagy más egyéb. Az erkölcsi cél szoros követése pedig szükségképpen hatással lesz a szövegkiadások minőségére – amint azt Kazinczynál pregnánsan érzékeltetni lehet. Kultúra-gyarápító és -formáló szándéka a legközvetlenebbül befolyásolja Kazinczy tevékenységét: „pályatársai és íróelődei kiadását szinte naprakészen rendeli céljai szolgálatára, a szöveg alakításában, a kötetrendben és harcos előszavaiban egyaránt érvényesíti az üggyel vállalt megbízatását” – írja Mezei Márta. Kazinczy eszerint önérvényesítésében, érdekérvényesítésében a vitathatatlanságig jut el, s megkapja azt a vádat, hogy irodalmi vezéri státuszát a pályatársak alkotói-filológiai elveinek, módszereinek elnyomására fordítja.

A filológiai tevékenységnek – a mai közfelfogás szerint – alázatra, szolgáltra nevelő ereje van. Ez alól Kazinczy sem vonhatta ki magát, és valóban: Mezei Márta megrajzol egy kiadói pályáívet, egy fejlődési sort, amelyet az egyes szövegtörzsek kezelésének módszereiben mutat Kazinczy. Fontos következtetése tehát a kötetnek, hogy amíg Kazinczy az elsőként kiadott Dayka-versektől eljut a Zrínyiig, az önző, lehengerlő, ellentmondást nem tűrő, etikátlan visszaélésektől sem mentes magatartástól eljut az alkotói sajtóságokat, a mű igényeit a saját céljai fölé rendelő hozzáállásig.

Mezei Márta vizsgálandó anyagának számbavételekor helyesen veszi észre, hogy Kazinczy két szövegtípussal dolgozik az alatt a két évtized alatt, amikor látványos szövegkiadói tevékenysége esik: egyrészt a modernnek nevezhető, számára kortárs szövegekkel (ebből van a több, már csak technikai okokból is), valamint a régiséghez tartozó, egyfajta egzotikumot képviselő, a magyar nyelv korábbi szövegállapotát megjelenítő szövegekkel. Észrevételem szerint ez a két típus nem csupán számunkra, kései olvasók számára különül el: Kazinczy maga is látványosan, ebből következően tudatosan elkülöníti e két típust, másképpen viszonyul hozzájuk, más módszerrel adja ki őket. Eszerint tehát nem lehet egyetlen folyamatba összemosni őket. Ez némileg ellentmond az eddigieknek: ahhoz, hogy megválasszolhassuk az ellentmondást, meg kell vizsgálni az említett kiadói pályáívet.

⁴ MEZEI 1998, 7.

A Kazinczy által kiadói látókörébe vont szövegkorpuszok tehát a következők:

1. 1792-ben Dayka Gábor heroida-fordításainak kiadását tervezi saját Wieland-átültetésével
2. Újhelyi Dayka Gábor versei és Kazinczy Poétai berke (Pest, 1813.)
3. Kis János versei (Pest, 1815.)
4. Báróczy Sándor minden munkáji (Pest, 1813.)
5. Csokonai Vitéz Mihály költeményei (–)
6. Berzsenyi Dániel költeményei (*1813, 1816.)
7. Magyar Régiségek és Ritkaságok [MRR] I. kötet (Pest, 1808.)
8. Magyar Régiségek és Ritkaságok [MRR] II. kötet (–)
9. Zrínyinek minden munkáji (Pest, 1817-es impresszummal)
10. Kis János Horatius-levelezésének fordítása (Pest, 1833, posztumusz)

Bár minden egyes vállalkozásának külön története van, összességükben mégis mandátumának fejlődését, evolúcióját mutatják. A Mezei Márta által felvázolt rendszerben tehát kiemelkedő fontossága van a Dayka-kiadásnak illetve Kis János verseinek, a két legkorábbi és az indulás ellentmondásosságát legtisztábban mutató példánynak. Ezekben nyilvánul meg legtisztábban a saját harcok elveinek propagálása, a vitairattá alakuló előszóktól (lásd: Dayka élete) a kötetkompozíció autoriter kialakításán át (lásd: Kazinczy levelezése egyes szövegek elhagyhatóságáról, mellőzéséről) a szövegkritika „egyedi” módszeréig (lásd: Dayka-variánsok). A Dayka-kiadás filológiai részletmunkálatainak vezérelvét az előszóban fogalmazza meg Kazinczy:⁵ „De semmit nem töröltem ki, semmit nem szúrtam ide, hogy minden nyomon ezt ne kértem volna: Javallaná e ezt Daykád, ha látná?” A kortárs (és barát!) Dayka műveivel „alkotótársi hatókörrel bánik”, azaz azon bármit lehet változtatni, jobbítani, amit a poétikai-nyelvi ideál és az integritás megkíván. Kiadói elődeivel – Dugonics, Batsányi, Révai – szemben, „akik normatív igényrel javítottak nyelvi, verselésbeli vétségeket, szabályok nem lévén, főként a maguk nézetei alapján, egy tételezett nyelvi standard jegyében”, Kazinczy „a még kialakítandó irodalmi nyelv mércéje szerint jár el”. Az ennek megfelelően „tökéletesített” szövegek kerülnek azután a főszöveg helyére, míg az eredeti változatokat jegyzetben, *Variánsok* néven hozza, de azt sem a teljesség igényével. (A 21. vers után megszakad a variánsok közlése is, mert hiszen az addigiakból is jól látszik a kiadó szerint, hogy mit és hogyan változtatott.)

⁵ MEZEI 1998, 114.

Lásd még a *Google Books* teljes szövegű, 1833-as kiadású *Dayka életét*:
http://books.google.hu/books?id=EDg-AAAAAJ&pg=PR5&dq=Dayka+%C3%A9lete&as_brr=1&cd=1#v=onepage&q=Dayka%20%C3%A9lete&f=false

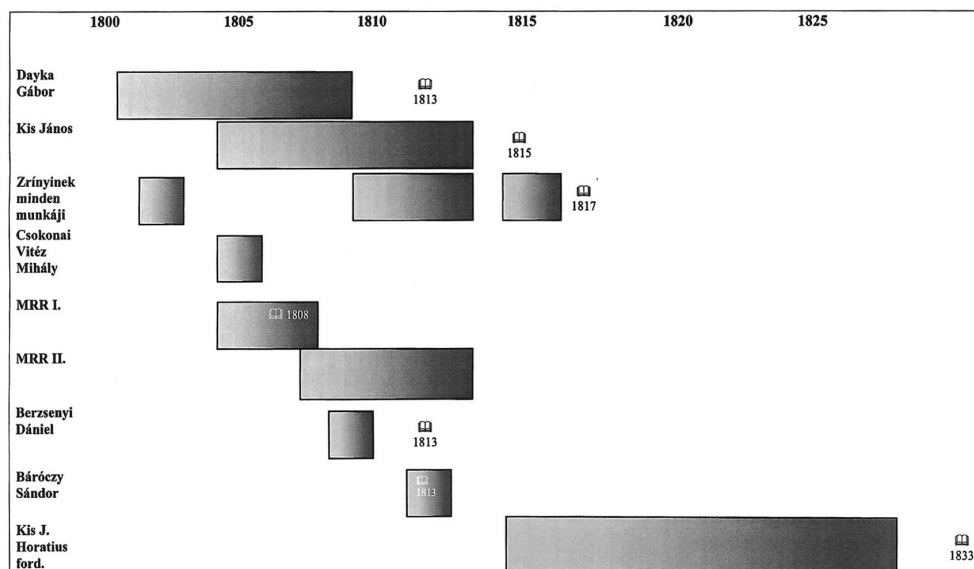
Kis János, midőn felkéri Kazinczyt a verseinek kiadására, eleve kijelenti: „Verseimre nézve tedd mind azt, a’ mit jónak látsz”. Kazinczy változtat is, de ezeket a megjelentetés előtt mindig elküldi jóváhagyásra a szerzőnek. Kölcsönösen hasznos szimbiózisnak látszik munkakapcsolatuk: Kazinczy neve, tekintélye és tapasztalata garancia Kis számára, hogy versei biztosan kijönnek, ugyanakkor Kazinczy egy olyan alkotót nyer magának, aki az ő esztétikai-nyelvi nézeteit vallja magáénak.

Átmenetet képez a Csokonaival, Berzsenyivel végzett sikertelen kísérlet: éppen sikertelenségük, a pályatársakkal a kiadás elvein kialakult kellemetlen viták kezdik el árnyalni Kazinczy nézeteit. (Kazinczy nem fogadja el a *diplomatica accuratio*-t kiadói alapelvnek, s a „*criticus kéz*” eredményeiből, mellyel hozzájárulna a szerzők szövegeihez, sem Berzsenyi maga, sem Csokonai örökösei nem kérnek.) A Báróczy-kiadás már elkülönül a szövegeihez fűződő engedékenyebb viszonya révén, majd a mandátum az oly sokáig dédelgetett Zrínyi-kiadásban csúcsosodik ki. (Kis János Horatius-fordítása egy sokáig halogatott mostoha gyermeke maradt Kazinczynak.) Zrínyinél, e nagyra becsült és a „szent hajdan”-hoz tartozó alkotó szövegeihez más alapon közeledik: „A’ hol világos, hogy vagy ő, vagy a’ Betúrákó vétett, és a’ hiba nem festi a *color antiquust*, ott is szabad elállani” – írja Kazinczy. Ma valahogy úgy mondanánk, hogy megtartandók a 17. századi szinkron nyelvállapot részét képező nyelvi jelenségek (a nyelvleírás minden szintjén), de abba talán maga Kazinczy sem gondolt bele a jegyzetelés tényleges megkezdéséig, hogy ez milyen iszonyú nehéz, milyen hatalmas felkészülést igénylő, fáradságos munka. (Talán ezért is nem csatolt apparátust a szöveghez a tökéletességre törekvő kiadó.)⁶

Anélkül, hogy megkérdőjelezném ezt az adatok sokaságával alátámasztott képet, szeretném egy kicsit árnyalni a vonulatot. Ha időegyes mentén vesszük fel az egyes kiadásokat abból a szempontból, mikor, mettől meddig foglalkozott velük Kazinczy, akkor egy érdekes ábrát kapunk, amelyből új tanulságokat tudunk levonni.

⁶ MEZEI 1998, 114, 121–122, 131.

Kazinczy Ferenc kiadói munkássága

Leolvasható, hogy életének legaktívabb két évtizedében, 1800–1820 között foglalkozott a szövegkiadások zömével. Ezen belül látványos, stafétaszerű eltolódást mutatnak az egyes kiadási munkák egymáshoz képest, ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy 1805 és 1810 között nem kevesebb, mint 7 szövegkiadási munkája volt folyamatban egyszerre, más-más fázisban, hihetetlen munkabírásról téve bizonyosságot. (Csak emlékeztetnék rá, hogy mindeközben számos egyéb gond is lefoglalta alkotó energiáit: a nyelvújítási harc ezekben az években érte el csúcspontját: a *Tövises és virágoktól* – 1811 – a *Felelet a Mondolatra* – 1815 – pamfletjén át az *Orthológusig* – 1819. Ekkor tetőzött hatalmas méretű levelezése, mindeközben 7 élő gyermek neveléséről-tanítatásáról kellett gondoskodni, és egy korán meghalt kislányának emléke is terhelte lelkét.) Sorrendiség tekintetében megállapítható, hogy a Dayka- és a Zrínyi-kiadás, a Mezei Márta által felvázolt pályáiv kezdő és végpontja meglehetősen egyszerre indul, és ha nem lett volna sikertelen a Zrínyivel való első próbálkozás (1803-ban bemutatja a váradi cenzornak, hogy „a maga integritásában adassék ki”), akkor Zrínyi jócskán megelőzte volna időben Daykát. 1805 táján három munkálatot indít el egyszerre: Kist, Csokonait és a MRR 1. kötetét. 1813–15 között a legtöbb munka – különböző okok miatt – befejeződik, ezen belül fontos végpont 1813, amikor három munka is kiadást ér. Ha úgy tekintünk a Zrínyi-kiadásra, hogy komolyan csak ez után, 1815–16-ban kezdett vele foglalkozni, akkor csakugyan ez tekinthető kiadói pályája koronájának. Ez az egyetlen munkája, aminek többször is nekifut, s ennek ellenére a végén – ezt pályatársai is, főleg

a szókimondó fiatal Döbrentei felrótták neki – mégis hiányos apparátussal jelenik meg, ezért ennek kiadói elveire csak részletes kutatások adhatnak választ.

Az eddigiek összevetéséből elmondhatom, hogy számomra *nem teljesen* meggyőző a kiadói mandátum eredetileg felrajzolt pályáíve, azt igen sok egyéb tényező alakítja, átrajzolja. Ugyanakkor számos új kérdés is felvetődik. Például: miért kell Kazinczynak mások műveit kiadni ahhoz, hogy saját nézeteit propagálhassa? Vagy például – amire Mezei Márta is utalt – milyen szerepe volt a kötetek tényleges megvalósulásában a nyomdásznak, Trattnernek? Lehetséges, hogy megrendelésével, nyomtatás előtti változtatásaival felülírta Kazinczy mandátumát? Illetve az sem teljesen egyértelmű, ahogy Kazinczy a régi és a modern szövegeket kezeli: míg Zrínyinél elkülöníti és védelmezi a régiséget, addig a MRR kötetekben éppenséggel egyenértékűvé teszi a kolligátum-szerű kötet szerkesztéssel. Végezetül: hogyan lehetséges, hogy valaki egyszerre, egy időben két különböző kiadási elv mentén adjon ki szövegeket (lásd Dayka és Zrínyi párhuzamosságát)? Avagy a kiadási elvek különbözősége ellenére Zrínyi éppolyan programköltő volt Kazinczy számára, mint Dayka?

A Zrínyi-kiadás megvalósulásának csomópontjai

A Zrínyi-kiadás megvalósításának útja, története láthatóan szintúgy kedves és hálás témája Mezei Mártának is, mint nekem. Egyedi jelenség ez a régibb és az újabb magyar irodalom határán, mivel meglehetősen hosszú folyamatról van szó (1782-től, Kazinczy péceli látogatásától az 1816-os kiadásra, majd az 1825-ben a Hébében megjelentetett szövegéig, ami még mindig a kiadáshoz csatlakozik), ugyanakkor az állomásait, csomópontjait viszonylag gazdag forrásadat világítja meg. Mezei Márta a lényegyet megragadva, több oldalról közelíti meg (úgy mint az ügy megvalósításának módozatai, javítás, kötetrend, apparátus), ezáltal mintegy beilleszti saját „mandátumába”. Korábban mások is foglalkoztak már a téma irodalomtörténeti vonatkozásával (Négyesy László, Beöthy Zsolt és Clauser Mihály a múlt század elején, újabban V. Ecsedy Judit, Orlovszky Géza, Demény Anna Orsolya és Hausner Gábor), de a teljesség igényével még senki nem dolgozta fel. Magam Kazinczynak a magyar múlt iránti érdeklődését kutatva találtam rá a Zrínyi-kiadásra, amelyben szó szerint két világ találkozik egymással, a 17. és a 19. század világa. Dolgozatom második részében saját korábbi kutatási eredményeimet⁷ összefoglalva szeretném kiegészíteni a Mezei Márta által rajzolt képet. Mivel túlzott részletezésre nincs

⁷ BÉKÉSI-SVÁB 1997, 7–18.
BÉKÉSI 1999, 1–2, 221–227.
BÉKÉSI-SVÁB 1999, 260–288.

mód, ezért csupán a Zrínyi-kiadás megvalósulásának egyetlen, bár annál lényegesebb csomópontját emelném ki: Kazinczynek és Csokonainak 1804-től datálódó „titkos összeesküvését”.⁸

Csokonai megvalósult tervezete: Kazinczy Zrínyi-kiadása

Zrínyinek Minden Munkáját Kazinczy Ferenc 1816-ban (1817-es dátummal) jelentette meg Trattnernél. (Az antedatálást bizonyítja Döbrentei Gábor Kazinczyhoz írott, 1816. november 17-én kelt levele.⁹) A tervezéstől a megvalósulásig tartó időszakban (1788 nyarától 1816 augusztusáig) leginkább az zavarta Kazinczyt, hogy nagy munkájában versenytársai akadtak. Az ekkortájt már erősödő Zrínyi-kultusz hatására Döbrentei Gábor és Csokonai, sőt korábban Révai Miklós is¹⁰ egymástól függetlenül szinte Kazinczyval egyidőben tűzte maga elé ugyanazt a célt: Zrínyi verses műveinek kiadását. Ezúttal csak Kazinczy és Csokonai szereplésével foglalkozom.

Csokonai Zrínyi-kiadása nem valósulhatott meg korai halála miatt, csupán koncepciója maradt fenn Kazinczyhoz írt 1804. június 14-én kelt levelében.¹¹ Kazinczy nem hagyott hátra hasonló részletességű tervezetet, viszont – éppen a Döbrenteivel folytatott versengése és polémiája idejéből – tucatnyi olyan levelét idézhetjük, amelyek elszórt megjegyzéseiből legalább részben rekonstruálható kiadói „ars poeticája”. Ez már azért sem könnyű, mert elvei, nézetei az idő előre haladtával változtak; másrészt tervezete csak részben manifesztálódik a végleges kiadásban, a kritikai apparátust pedig teljesen nélkülözi.

Csokonai a következőképpen fogalmazta meg elképzeléseit Kazinczyhoz írt levelében: „*Zrínyinek* nyomtatott Explumát még eddig nem keríthettem, és csak egy hűséges Apographummal élek. Régi tzelom már nékem Ennek kiadása, egyidős az Árpád felől való gondolatommal. Mikor Csurgóról haza útaztam örökös privatuság’ votuma alatt, Szigetvár felé kerültem, és a’ Nemes lelkű Festetits Lajosnál 2

⁸ Az irodalomtörténeti problémakör eseménytörténetének vázlatos időrendje a következő:

I. 1804. Csokonai tervezete, levele Kazinczyhoz, 1804. június 14.

A Csokonai-levél szerepe a Kis-versek kiadásában [MEZEI 1998, 90.]

PAP Károly: *Csokonai apographuma* [It, 1917.]

II. 1811. Kazinczy Zrínyi-centója egy Berzsenyinek szóló levelében ill. ennek kiadása:

1819. KOSJÁR M.: *Kazinczy elfelejtett Zrínyi-értékelése*, lásd itt a 18. számú jegyzetpontot.

III. 1815-16. Kazinczy Zrínyi-jegyzetei.

1817. *Zrínyinek minden munkáji* 1–2, Pest.

⁹ *KazLev.*, XIV, 441.

¹⁰ WALDAPFEL 1937, 64–67.

¹¹ *KazLev.*, III, 200–203.

napot töltöttem, hogy tzelomhoz képest ennek a' ditsőséges Magyar Epopoeianak Scenáját özszvejárhassam.¹² El is mentem a' Várhoz, a' tábor' helyéhez, a' Szulimán táborigi Rezydentziájához az Uraság' kotsiján, a' ki azt is megígérte, hogy a' Szigeti Parochiale Templomnak (Török Moschée volt) hemisphaerica Cuppoláján lévő pompás festést, melly a' Zriniás foglatját adja elő, a' könyv elibe lerajzoltatja. Ennél még többet ajánlott Gróf Festetits György Ő Nga, a' ki a' Héros Zrininek, 's a' Poéta Zrininek valóságos képeket, mellyek a' Csáktornyai várban in Originali megvannak, számomra megígérte. E' szerént, ha az én szándékom szerént az említett Epopoeia, egy Critica Dissertatióval, az Epopoeiának fundamentomával, és Précis-ével, az Író életével (kivált Sacy szerént¹³), az Originalis verses Textussal és a' mellé teendő Prosás Metaphrassal, historico-aestheticus Commentariussal, és személlyeket 's dolgokat befoglaló kettős Indexel nyomtatódik ki; 's annál fogva két jó Kötetre terjed: igen szép lesz az 1-ő Kötet előtt a' hérós Zrinyi képe, a' Szigetvári Templombéli Históriás képpel, a' 2-ik Kötet előtt pedig a' Poéta-héros Zrinyié, a' Sz. Ilonai erdőben lévő és még ma is épen álló keserves monumentummal, 's a' t. – De ez az én Nagy Ideám tsak akkor indulhat meg, – 5 esztendő-től-fogva tartó Plánomom után, – mikor Árpádhoz kezdhetek, azaz, mikor kiadván egymás után apród Darabjimat, Epicus Circulusomba belé lépek. A' Censurák' és Typographiák' lassúsága esztendőket lopa el tőlem közelebb is."¹⁴

A könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért érdemes pontokba szedni a tervezetből a kiadásra vonatkozó Csokonai-téziseket:

¹² Csokonai 1800 márciusa végén járt Szigetváron és környékén, míg Kazinczy soha nem látta az „Epopoeianak Scenáját”. CLAUSER Mihály [A' Zrinyiász sorsa, 1934, 27.] egy évet téved, amikor Csokonai látogatását 1799-re datálja.

¹³ Váczy János, a levél kiadója a következő magyarázó jegyzetet fűzi a levélnek ehhez a pontjához: „A levélben említett Sacy Antal Izsák híres orientalista volt (1758–1838). Arab grammatikát s arab költészeti anthológiát adott ki s korának egyik legnagyobb tekintélye volt e téren. Csokonai – úgy látszik – a következő munkájára céloz: *Mémoires sur diverses antiquités de la Perse*, 1793. és 1797.” [KazLev., III, 1892, 530.] Ezt pontosítja Clauser Mihály. Észreveszi, hogy Antoine Isaac Silvestre de SACY egy másik művére hivatkozhat Csokonai, amelyben Magyarország történetét dolgozza fel, és egy részében Zrinyiről is megemlékezik: *Histoire générale de Hongrie, depuis la premiere invasion des Huns, jusqu' a nos jours*, 2.tom. Paris, 1778, 255–267, 486. [ItK, 1934, 89.; CLAUSER 1934, 27.]. Eközben Dümmerth Dezső Csokonai-tanulmányában – más kontextusban – megemlíti egy bizonyos Louis de SACY (1654–1727) nevű francia író, akit Csokonai mindenképpen ismert, hiszen A magyar prosodiáról szóló tanulmányában idézi is egy mondatát [DÜMMERTH Dezső: A Csokonai-probléma, In: DÜMMERTH 1987, 73, (86. lábjegyzet).] Jelenleg a probléma tisztázásán dolgozom.

¹⁴ KazLev., III, 201.

1. „Két jó Kötetre terjed”; 2. Az első kötet előtt a „héros Zrínyi”, a második előtt a költő Zrínyi portréja; 3. „Critica dissertatio”; 4. „Az Epopoeiának fundamentoma, és Précis-e”; 5. „Az Író élete (kivált Sacy szerént)”; 6. „Az Originalis verses Textus”; 7. „Mellé teendő Prosás Metaphrasis”; 8. „Historico-aestheticus Commentarius”; 9. „Személyeket ’s dolgokat befoglaló kettős Index”.

Ezzel szemben a Kazinczy által végül ténylegesen megvalósított kiadás a következő módon épül fel: I. kötet: 1. A szigetvári hős Zrínyi arcképe; 2. *A’ Zríniász*, vagy *Az ostromlott Sziget*, I-X. ének; II. kötet: 1. Zrínyi Péter arcképe; 2. *A’ Zríniász*, XI-XV. ének; 3. *Elegyes versezetek*, két könyvben (Idylliumok); 4. *Felülírások* (=Zrínyi-epigrammák), *Berekesztés* (=Peroratio: „Véghöz vittem immár...”); 5. *Ne bánts d’ magyart*, Forgách Simon ajánlásával II. Rákóczi Ferencnek, 1790.

A látszólagos eltérések ellenére a két vázlat különös egyezéseket rejt, amelyek aligha lehetnek a véletlen művei. Így a kétkötetes koncepció (ami a bőséges tartalom miatt Csokonai tervezetében megalapozottnak mondható, Kazinczy megvalósult kiadásában viszont fölösleges, funkció nélküli nyújtásnak látszik, amivel csak azt éri el, hogy kettévágja az eposzt); valamint a Zrínyi-portréknak a kötetek elé helyezése azt mutathatja, hogy Csokonai halála után Kazinczy nem egyszerűen felhasználta a levélbeli jóhiszeműen leírt Csokonai-tervezetet, hanem – mondhatni – plagizálta. Igaz ugyan, hogy az Iliász-pör előtt csak feltételesen beszélhetünk plágiumról¹⁵, de szellemi értékek hivatkozás nélküli, tudatos felhasználása sem ezt megelőzően, sem később nem lehetett magától értetődő cselekedet. Így azt állíthatjuk, hogy az 1816-ban megszületett Zrínyi-kiadás legalább annyira Csokonai érdeme, mint Kazinczyé. Kis túlzással egyenesen Csokonai megvalósult posztumusz tervezetének is tekinthetjük.

Pedig a különös egyezéseknek ezzel még koránt sincs vége. Kazinczy ugyan nem illesztett semmilyen apparátust kiadása mellé, de ez nem jelenti azt, hogy nem is voltak ilyen irányú tervei. Döbrentei 1816. november 17-én kelt levelében a kész kiadás láttán megfogalmazott kritikáját¹⁶ Kazinczy azzal próbálta elhárítani, hogy Trattner nagyon sietett a kiadással, így nem várta be Kazinczy hozzá fűzött értekezését, ezért azt máshol kell pótlólagosan kiadnia.¹⁷ Ennek ellenére csak három évvel később, 1819-ben látott napvilágot egy kis nyomtatványa, amely újra továbbhatalasztotta az értekezés megírását, ráadásul saját nevét sem adta hozzá: G. H. I. betűkkel írta alá.¹⁸ Megtudjuk belőle, hogy egy Zrínyi-életrajzot és egy „parallelát”

¹⁵ Közismert, hogy ebben az irodalmi vitában Kazinczy épp azt az álláspontot védte, hogy a plágium nem lehet elitélendő. Lásd: SZALAI 1980, 565–580.

¹⁶ *KazLev.*, XIV, 441.

¹⁷ *KazLev.*, XIV, 454.

¹⁸ KOSJÁR 1959, 515–517.; KOVÁCS 1985, 37.

A G. H. I. álnevéhez Kazinczy két levelében fűz bővebb magyarázatot. 1818. május 31-én írja Horváth Ádámnak: „A’ Patak’ Leírása az én munkám. – G. H. I. – betűk és a’ két

tervezett kiadása mellé, mely utóbbiban „Zrínyit, a’ Virgil’ és az Olasz Epicus Tasso’ tanítványát, és Gyöngyösit, az Ovidét, öszve hasonlítja”. Alaposabb vizsgálatot érdemelne, miért nem valósította meg elképzelését (Kazinczy erdélyi útjára hivatkozott), mint ahogy azt sem tudjuk még, hogy az 1810 körül tervezett de meg nem született *Zrínyi Miklós Poétai Munkái* elé írandó praefatiójának miért nem találni nyomát.¹⁹ Mindezek helyett *Zrínyi* című centóját népszerűsítette, amelyben a költő „poétai képét [...] tulajdon festékivel festette”. Bár a vers valóban figyelemre méltó, de egy tanulmányt mégsem tud kiváltani. Arról nem is szólva, hogy ezt eredetileg a *Tövisek és virágok* közé szánta²⁰, később azonban megpróbálta belegyömöszölni Zrínyiről szóló minden írásába és tervezetébe.

Kazinczy Levelezésében az 1814. november 6-án Döbrenteihez küldött levele tartalmazza a legtöbb hasznos információt elképzeléseiről.²¹ Így ír: „A’ Zrínyi kiadása előtt mondhatnám holmit, a’ mint szándékozol, az Epica Poesis felől, mert arról sokan szóllottak már [...] Zrínyit kiadni nem lesz könnyű munka, mert hozzá magyarázatok kellene. [...] Nekem mind ez ideig semmi jegyzéseim nincsenek Zrínyire *dolgozva*. Ha volnának, el nem vonatnám tőled, barátomtól és a’ hazától, hogy betűről betűre, azaz az akkori Ortogr[aphia] szerént adom ki Zrínyit, csak ott engedvén változtatást, a’ hol látni, hogy vagy tolla vagy a Rakó [értsd: a betűszeddő] tévedt-meg. Ellenben a rendet egészen megváltoztatnám. Két kötetben adnám ki: az e l s ő Kötetet tennék az Idylliumok és apróbb lyrai darabok (mert a’ görög-nél az Epigr[amma] is az volt) – a’ m á s o d i k a t maga a’ Zrínyiasz. Amaz előtt a’ Poeta képe állana, ez előtt a’ Hősé. – A’ Lehóczki Stemmato-graphiája és Tollius²² nagy segédeket nyujthatnak neked mint kiadónak.”

A levél szövege akkor keletkezett, amikor Trattner sürgetése és Döbrentei erő-

vonás által jegyzém ott magamat, mert az F. K. betűk közt az Abeczében ez a’ három áll. Ez a’ nagy titok’ egész kolcsa.” [*KazLev.*, XVI, 52.] Döbrentei Gábornak pedig 1819. május 4-én kelt levelében: „Az én Siglám az olly darabok alatt, hol nevem egy vagy más okból mint egy helyén kívül állana, ez: – G. H. I. – A’ két vonás itt azt a’ betűt jelenti, a’ melly az Abéczében a’ G. előtt és az I. után áll. Választhatam volna X. vagy Y. vagy Q. betűt: de hihetőbb, hogy ezt más is választja, mint azt az öt betűt, közzéjek számlálván a’ két vonást is. Ez az egész titok. Sokan itt rá akadtak a’ 2 vonás’ magyarázatjára.” [*KazLev.*, XVI, 373.]. Ennek ellenére hiszem, bár eddig senki nem vette észre, hogy a G.H.I. – a latin ábécé szerint sifírozva – a 7., 8. és 9. betű, ezáltal az 1789-es francia forradalom – és a szabadkőművesség – melletti állhatatos elkötelezettségének szimbóluma.

¹⁹ HAUSNER 1988, 82–83.

²⁰ Kazinczy levele Berzsenyi Dánielhez, 1810. december 16., *KazLev.*, VIII, 1898, 205.

²¹ *KazLev.*, XII, 154–155.

²² LEHOTZKY András: *Stemmato-graphia*, OSZK 269.858.; PULSZKY 1845. I, 802–804. (Tollius levelének közlése.) A levél modern fordítása: TÓTH 1986. 75–80.

szakosan határozott magatartása következtében Kazinczy átmenetileg lemondott a kiadás megvalósításáról. Ehelyett Döbrenteit látta el tanácsokkal, illetve megpróbálta még így is saját képeire formálni a születendő művet. Kazinczy következetesen többször is elítéli Döbrenteinek azt a szándékát, hogy a magyar verses epika történetéről egy műfajelméleti tanulmányt közöljön bevezetőként; a kétkötetes kompozíció és a párba állított Zrínyi-portrék tervében már azonos álláspontot képviseltek. Kazinczy inkább egy Zrínyi-életrajzot helyezett volna a kiadásba, ez későbbi leveleiből (és 1819. évi értekezéséből is) kiderül. Ezen kívül úgy vélte: a kiadónak alaposan ismernie kell Zrínyi stílusát, nyelvét, korát ahhoz, hogy szabatos magyarázatát tudja adni a szövegnek, ez pedig hatalmas stúdium. Nem elég hozzá a kitartás, hanem tehetség és bizonyos empátia is szükséges, amit Döbrenteiben nem igazán tapasztalt.²³

A levél legfontosabb tanulsága mégis az, hogy alig két évvel a kiadás nyomtatása előtt a kötetek elrendezését éppen ellentétesen képzelte el a végleges változathoz képest: az első kötet az apróbb lírai daraboké, a második a *Zrínyiaszé* lett volna. Ez a később feladott szerkezet valószínűleg egyszerre követett vergiliusi mintát és egy feltételezett időrendet. Az *Áfium* ebben a tervzetben még nem szerepelt, azt csak egy évvel később sikerült megszereznie lemásolásra a pataki tékából.²⁴ A levelezésből úgy látszik, az *Áfium*nak a kiadáshoz csatolása szintén nem Kazinczy ötlete volt: Trattner és Kölcsey egymástól függetlenül beszélte rá.²⁵ Végül az ortográfia sem volt mellékes Kazinczynak, amiről egy későbbi levelében így nyilatkozik: „De melly Orthographia szerént nyomtatod? Az új szerént? Az nem igen jól illik. Az ó szerént? Azt sok nem fogja olvasni tudni?”²⁶ Itt azonban már határozottnak mutatkozott: az 1651. évi kiadás helyesírását veszi alapul, azon csak sajtó- vagy tollhiba esetén változtat. Ezeknek az elemeknek az autentikus XVII. századi kifejezésektől való elkülönítéséhez azonban ismét a szerző pontos ismerete szükséges.

A Zrínyi-portrék ötlete ránézésre is rokonítja Csokonai és Kazinczy tervzetét, ennek ellenére ezen a téren is sokkal több a kérdés, mint a válasz. Kiválóan azonosítható az a Dorfmeister-kép, amelynek a hős Zrínyit ábrázoló részletéről Csokonai másolatot akart készíttetni az I. kötet élére²⁷, bár a hős arcvonásai a szigetvári déd-

²³ *KazLev.*, XII., 1902, 189.: „Akárki írjon is a’ Poezis Epicáról, repetálni kell neki azokat, mellyeket a’ régi ’s mostani Kritikusok mondottak, ’s ez alatt állításaitak vagy erősíti vagy jobítja. Ha maga is abban a’ nemben dolgozik, annál inkább belé szokik lelke ’s érzése.”

²⁴ *KazLev.*, XIII, 1903, 163.

²⁵ *KazLev.*, XII, 1902, 441.; *KazLev.*, XIII, 1903, 13.

²⁶ *KazLev.*, XII, 1902, 300.

²⁷ ÉBER 1913, 381–390.

unokára emlékeztetnek.²⁸ Nem lehet viszont megállapítani a szövegből, hogy a költő Zrínyinek melyik ábrázolását ígérte meg számára Festetics György, hiszen több portréját is birtokolhatta ekkoriban. Valószínűleg a Keszthelyre került két olajképről van szó.²⁹ A több megnyilatkozása ellenére semmivel sem egyértelműbb Kazinczy törekvése. 1816 körül nem egy levelében megemlíti, hogy tulajdonában van a két Zrínyit ábrázoló egy-egy rézmetszet, de ezek – túl régiek és egyszerűek lévén – nem illenek az ő ünnepélyes kiadásába.³⁰ Ezért fordult Sárközy Istvánhoz: kérjen Festeticstől két új reprodukciót valamelyik alkalmas ábrázolásukról.³¹ Az idő azonban sürgetett, Trattner már kezdeni akarta a nyomtatást, ezért Kazinczy letett szándékáról. A Zrínyi-kiadás két kötete előtt ma a hős Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter portréját találjuk. A feliratos keret kivételével teljesen megegyeznek a Zrínyi Péter horvát *Syrena*-kiadásában szereplő két képpel, amelyek eredetileg Giacomo Piccini XVII. század közepi alkotásai.³² A csere körülményei máig tisztázatlanok. A Kazinczy-levelezésből csak az deríthető ki, hogy 1816. március 30-án még a két Miklós portréjának megszerzését latolgatja³³, július 18-án pedig már arról értesíti őt Helmecey Mihály, hogy elkészült a Zrínyi Pétert ábrázoló metszet.³⁴ A kényszer szülte változtatás következménye lehet az is, hogy előfordulnak olyan példányai Kazinczy kiadásának, amelyből Zrínyi Péter arcképe hiányzik: az a lap üresen áll.³⁵

Az MTA Kézirattára őrzi Kazinczy Zrínyivel kapcsolatos jegyzeteit.³⁶ Pontos keletkezési idejük nem ismert, de úgy látszik, több év, sőt évtized munkájának eredményei.³⁷ Kézzelfogható bizonyítékai annak, hogy Kazinczy tudományos alapossggal készült a Zrínyi-kiadásra: sorról sorra felboncolta a szöveget és ellátta

²⁸ MOLNÁR 1983.

²⁹ KERESZTURY 1970, 37.

³⁰ Pl. Kazinczy levele Döbrenteihez, 1814. november 6., *KazLev.*, XII, 1902, 155. Kazinczy metszetgyűjteményén belül (HÖGYE István, szerk. B. BALSAI Jolán 1992.) a 2. sorozat 49. képe ábrázolja a költő Zrínyi Miklóst. A metszet alapjául szolgáló festmény megegyezik a D 16-os számú képpel Cennerné ikonográfiájában, ami Lucas Schnitzer 1665-ben készített képe. (CENNERNÉ 1997. 111.)

³¹ *KazLev.*, XII, 1902, 441.

³² CENNERNÉ 1997. 59–60.

³³ *KazLev.*, XIV, 1904, 89.

³⁴ *Uo.*, 247.

³⁵ Egy ilyen hiányos példány lelőhelye: Miskolci Egyetem, Központi Könyvtár. Raktári jelzete: C 109. 566.

³⁶ Lásd a 7. jegyzetpontot.

³⁷ A datálást két évszám segíti a szövegen belül. Kb. a közepén: *Magyarság Virágai. A' Zríniászból, Pest, 1813*, valamint a végén beragasztva SÁRKÖZY István Kazinczyhoz írt levele, 1810. szeptember 10. (Beragasztását éppen Kazinczy említi meg egy 5 évvel későbbi levelében: *KazLev.*, XII, 1902, 441.)

tárgyi, nyelvi, stilisztikai magyarázataival, ami még akkor is méltányolandó, ha néha saját ízlését kérte számon Zrínyin.³⁸ Egyelőre nem egészen világos, hogy Döbrenteihez írott levelében – de máshol is³⁹ – miért nem említi a Zrínyi-jegyzetek létezését, míg Sárközy Istvánhoz, egy közelebbi barátához szólva kétségkívüli meglétükről ad hírt, amikor „Adversariáját” hozza szóba.⁴⁰ Talán nem megalapozatlan azt állítani, hogy Kazinczy Zrínyi-jegyzetei később egy olyan jegyzetapparátusban jelentek volna meg a Zrínyi-kiadás legvégén, mint Csokonai tervezett „kettős Indexe”, vagy annak még részletesebb változata. Nem lehetetlen, hogy Csokonai levele vezette ebbe az irányba Kazinczyt, mindenesetre a két tervezet tükörképszerű megfelelése itt is kimutatható.

Ugyanez mondható el a Zrínyi-jegyzetek első négy foliójáról, amelyeken a *Szigeti veszedelem* énekekre lebontott tartalmi kivonata szerepel.⁴¹ Szinte kísértetiesen egyezik Csokonai tervezetének azzal a pontjával, amelyben egy „Prosás Metaphrasis” csatolásáról ír, bár ez esetben talán Ráday Gedeon hasonló, töredékes munkájának emléke is befolyásolhatta Kazinczyt.

Kazinczy kéziratos Zrínyi-jegyzeteinek utolsó folióját egy töredékes történeti tanulmány foglalja el, amelynek a szerző a *Zrínyi Miklós, Sziget’ Hőse* címet adta. Ebben Szigetvár ostromának előzményeit, okait adja elő, nem feledkezve el a jelenre kiható tanulság kiemeléséről sem. További kutatási feladat megállapítani: milyen célból készült. Most csak az sejthető, hogy szoros kapcsolatban kellett állnia az éppen akkor készülő Zrínyi-kiadással, és talán – ha csak Kazinczyn múlik – bele is került volna. Ez esetben szintén Csokonaira utal vissza, mert ő is el akarta látni történeti kommentárral saját kiadását.

Az eddigieket összegezve most már megpróbálhatjuk rekonstruálni Kazinczy kiadástervezetét – párhuzamba állítva Csokonai megfelelő téziseivel:

³⁸ A *Jegyzetek*hez hasonlóan Zrínyire jellemző kifejezéseket gyűjtött össze Helmeucz Mihályhoz írt egyik levelében: *KazLev.*, XIII, 1903, 197–198.

³⁹ *KazLev.*, XII, 1902, 300.

⁴⁰ *KazLev.*, XII, 1902, 441.

⁴¹ Nyomtatásban megjelentette: DEMÉNY 1988, 221–239.

Csokonai tervezete	Kazinczy tervezete	Kazinczy megvalósult kiadása
„Két jó kötetre terjed”	Kétkötetes kompozíció	Kétkötetes kompozíció
a két Zrínyi portréja a kötetek elé	A két Zrínyi portréja a kötetek elé	A hős Zrínyi és Zr. Péter arcképe
„Critica dissertatio”	„Parallela”	—
„az Epop. fundament., és Précis-e”	Kazinczy <i>Zrínyi</i> című centója	—
„az Író élete (kivált Sacy szerént)”	A szerző életrajza ⁴²	—
„az Originalis verses Textus”	Idylliumok, apróbb verses darabok	<i>A' Zríniász, Az ostromlott Sziget.</i>
„az Originalis verses Textus”	<i>A' Zríniász</i>	<i>Elegyes versezetek</i> (Idylliumok)
—	Pethő Gergely [?] <i>Chroniconja</i> ⁴³	<i>Felülírások, Berekesztés</i>
—	<i>Ne bánts a magyart. Az Áfium.</i>	<i>Ne bánts a magyart. Az Áfium.</i>
„Prosás Metaphrasis”	<i>A Zríniász</i> rövid tartalmi kivonata	—
„Hist.-aestheticus Commentarius”	<i>Zrínyi Miklós, Sziget' Hőse</i> (tan.)	—
„Hist.-aest. Comm. és kettős Index	Magyarázó jegyzetek	—

A hasonlóságok most váltak igazán szembeűnővé ahhoz, hogy azokat ne csak a véletlen művének tekintsük. Ennek ellenére hangsúlyozni kell, hogy ezt a rekonstruált kiadástervezetet Kazinczy sehol nem írta (nem írhatta) le ilyen formában, csak több helyen elszórt utalásaiból lehet mozaikszerűen felépíteni. Eközben elképzelései változtak, hozzátoldott-elvett a szerkezetből egyes elemeket, míg végül a ma is ismert változat megszületett, amiben valószínűleg az idő- és pénzhiánynak volt igen nagy szerepe.

Ha valóban plágium történt, akkor az sem lehetetlen, hogy Kazinczy tudatosan próbálta eltüntetni a nyomokat Csokonai tervezetének megismerését követően. Ezzel új megvilágítást kaphat Kazinczynak az a buzgó lelkiismeretessége is, amellyel a Csokonai-hagyaték kezelését magának vindikálta a költő halála után. Levelezésük is megszakadt: Kazinczy nem válaszolt a tervezetet tartalmazó levélre. Debreczeni Attila – más vonalat követve – mégis azonosítani tudta Kazinczynak

⁴² Ezért kérte Kazinczy Sárközy Istvántól a költő Zrínyi halálának elbeszélését [*KazLev.*, XII, 1903.]; ezért tanulmányozta Tollius korabeli levelét és Lehotzky *Stemmatographiáját*: forrásművekre volt szüksége Zrínyi életrajzának megírásához, mint ahogy Csokonai Sacyra támaszkodott.

⁴³ KOSJÁR 1985, 517.

egy korábban 1794-re helyezett, dátum nélküli levelét.⁴⁴ Szerinte 1804. november elején írta ezt a levelet Csokonainak, de a tervezetre egy szóval sem reagált, mintha elfelejtette volna. Ez még árulkodóbb jele annak, hogy komolyan vette jóval Döbrentei előtt támadt versenytársát.

Az tagadhatatlan, hogy Csokonainak – saját bevallása szerint – 1799 óta létező Zrínyi iránti érdeklődésénél Kazinczy ambíciói jó tíz évvel régebbi keletűek⁴⁵, ennek ellenére nem világos, mikortól foglalkozott komolyabban a kiadás gondolatával. Kazinczynak hamarabb volt saját Zrínyi-másolata is (a levelezése szerint valamikor 1788. június 12. és július 28-a között kapta kézhez Ráday példányát); Csokonai 1800. december 20-án még azt panaszolja Puky Istvánnak: „A Zrínyit vártam, édes Barátom; s várom: mindenfelől sürgetnek barátaim, jóakaróim s pártfogóim: magamra vállaltam kiadását, ohajtanék megfelelni szavamnak. Az egy Kazinczy és pataki collegium bibliothecájában találtatik csak: az idevalóba – bármely számos is a magyar könyvekre nézve! – megnincsen. – Én állok érte, ha mindjárt 40 forintnál alább ki nem kuporhatni is Sisári urambátyámtól.”⁴⁶

1803 tavaszán már tréfásan évődik Kultsár István Csokonaival: „Talán már Árpád vagy Zrínyi izzad a Debreczeni sutu alatt?”⁴⁷ A kiadási szándék tehát komoly lehetett, de az akadályok túl nagynak bizonyultak. „A censurák és typographiák lassúsága”, az anyagi támogató hiánya, egyéb feladatai, végül betegsége mind egy ilyen nagy vállalkozás ellen szóltak. Pedig 1804-re sem Döbrenteinek, sem Kazinczynak nem volt még olyan letisztult, határozott nézete a Zrínyi-szövegkiadásról, mint Csokonainak. Az elsőség kérdésében abszolút értelemben lemaradt ugyan társaitól, de ha egymáshoz viszonyítjuk őket, Csokonai kitűnik a triászbeli legkiérleltebb koncepciójával. Terveit figyelve az sem mellékes, hogy egyszerre gondolt a *Zrínyiász* kiadására és az *Árpádiász* megírására: e két mű számára valószínűleg nagyon szorosan összefüggött.

Levele tanúsága szerint csak 1804-ben tudott szert tenni – még most sem az eredeti szövegre, hanem – „egy hűséges Apographumra”. Ez a kijelentése furcsa módon találkozik egy másik adattal. 1917-ben Pap Károly ismertetett egy addig ismeretlen *Zrínyiász*-másolatot, amelyre a debreceni kollégiumi könyvtár „Levelestárában” bukkant.⁴⁸ Korabeli possessora Székely Péter debreceni diák volt, aki – a másolat címlapadatai szerint – 1802-ben másolta-másoltatta le, majd halála előtt

⁴⁴ DEBRECZENI 1997, 88.; *KazLev.*, II, 1891, 390.

⁴⁵ A *Dayka élete* (1810) című művében Kazinczy megemlékezik Daykával való első találkozásáról 1790-ben, amelyen már Zrínyiről is elbeszélgettek: SZAUDER Józsefné (szerk.): *Kazinczy Ferenc Művei* I., 1979, 764.

⁴⁶ VARGHA 1987, 418.

⁴⁷ VARGHA 1960, 140, 575.

⁴⁸ PAPP 1917, 49–52.

pár héttel, 1814-ben ajándékozta a debreceni tékának.⁴⁹ Pap Károly nem tartja elképzelhetetlennek, hogy Csokonai erre a diákok által másolt példányra hivatkozik, amikor Zrínyi-apographumát említi levelében, annak ellenére, hogy a Székely-féle másolat nem igazán „hűséges”: nagyon sok másolási-értelmezési hibát mutat. De ha a két kézirat mégsem ugyanaz, önmagában is jelentőséggel bír egy *Zrínyiász*-másolat létezése Debrecenben 1802-ben.⁵⁰

FORRÁSOK, LEXIKON

LEHOTZKY

LEHOTZKY András [Andreas LEHOTZKY]: *Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae, praemissa est series chronologica quatuor statuum et ordinum e diplomatibus eruta*, I-II., Posonii, 1796-1798. OSZK 269.858., 283.091.

SZERDAHELYI 1992

SZERDAHELYI István (szerk.): *Világirodalmi lexikon*, 14. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992, 719.

BIBLIOGRÁFIA

BÉKÉSI–SVÁB 1997

BÉKÉSI Gábor – SVÁB Antal: *Kazinczy Zrínyi-centója*. Széphalom Évkönyv 9. Sátoraljaújhely, 1997, 7–18.

BÉKÉSI 1999

BÉKÉSI Gábor: *Csokonai megvalósult tervezete: Kazinczy Zrínyi-kiadása*. Irodalomismeret, (X. évf.) 1999/1–2, 221–227.

BÉKÉSI–SVÁB 1999

BÉKÉSI Gábor–Sváb Antal: *Kazinczy Zrínyi-jegyzetei*. Széphalom Évkönyv 10., Sátoraljaújhely, 1999, 260-288.

⁴⁹ FEKETE –SZABÓ 1979, 150.

⁵⁰ V. ECSÉDY Judit – más oldalról közelítve – meggyőzően bizonyítja, hogy rátalált illetve azonosította azt a konkrét Syrena-példányt, amelyet Kazinczy Ferenc kapott gróf Ráday Gedeontól, az új possessora saját költségén kiegészítette a hiányait, majd valószínűleg ennek alapján készítette el „modern” Zrínyi-kiadását. A tanulmány – ismereteim szerint – nem keltette fel az irodalomtörténészek érdeklődését. [V. ECSÉDY 1991/3, 235–251.]

CENNERNÉ 1997

CENNERNÉ WILHELMB Gizella *A Zrínyi-család ikonográfiája*. Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

CLAUSER 1934

CLAUSER Mihály: *A' Zrínyiász sorsa*. Budapest, 1934, 27.

DEBRECZENI 1997

DEBRECZENI Attila: *Csokonai és Kazinczy kapcsolata*, Klny. Könyv és Könyvtár, Debrecen, 1997, 88.

DEMÉNY 1988

DEMÉNY Anna Orsolya: Kazinczy kéziratos Zrínyi-jegyzeteinek első hányada: „A' Zrínyiász”. In: *Zrínyi-dolgozatok 5*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, ELTE BTK, 1988, 221–239.

DÜMMERTH 1987

DÜMMERTH Dezső: A Csokonai-probléma. In: DÜMMERTH D.: *Írástudók küzdelmei*, Budapest, Panoráma, 1987, 73.

ÉBER 1913

ÉBER László: A szigetvári plébánia templom kupolafestménye, In: FORSTER Gyula (szerk.): *Magyarország műemlékei III*. Budapest, 1913, 381–390.

FEKETE–SZABÓ 1979

FEKETE Csaba–SZABÓ Botond: *A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) Kéziratkatalógusa*, Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, sorozatszerk. SZELESTEI N. László, OSZK, Bp., 1979, 150.

HAUSNER 1988

HAUSNER Gábor: *Kazinczy Zrínyi-képe és tájékozódásának dunántúli forrásai*, Somogy, 1988/1, 82–83.

HÓGYE 1992

HÓGYE (összeáll.) – B. BALSZAI (szerk.): *Kazinczy Ferenc metszetgyűjteménye Zemplén levéltárában*. Sátoraljaujhely, 1992.

KAZLEV

KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, s. a. r. VÁCZY János, Budapest, 1890–1911; XXII, s. a. r. HARSÁNYI István, Budapest, 1927; XXIII, s. a. r. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Budapest, Akadémiai, 1960.

KERESZTURY 1970

KERESZTURY Dezső: Festetits György és a magyar irodalom, In: KERESZTURY D.: *Örökség. Magyar író-arcképek*, Budapest, Magvető Kiadó, 1970.

- KOSJÁR 1959
KOSJÁR Márton: *Kazinczy elfelejtett Zrínyi-értékelése*, ItK, 1959, 515–517.
- KOVÁCS 1985
KOVÁCS Sándor Iván: *A lírikus Zrínyi*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1985.
- MEZEI 1998
MEZEI Márta: *A kiadó mandátuma. Kiadói nézetek és eljárások Révaitól Kazinczyig*, Csokonai Könyvtár 15., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 1998.
- MOLNÁR 1983
MOLNÁR Imre: *A hőst vagy a költőt ábrázolja? Zrínyi Miklós alakja a szigetvári Dorfmeister-freskón*, Dunántúli Napló, 1983. január 19.
- PAPP 1917
PAPP Károly: *Egy ismeretlen Zrínyiász-másolat*, ItK, 1917, 49-52.
- PULSZKY 1845
PULSZKY Ferenc: *Régi írók és könyvek, Életképek*, 1845. I.
- SACY 1778
SACY, Antoine Isaac Silvestre de: *Histoire générale de Hongrie, depuis la première invasion des Huns, jusqu' a nos jours*, 2.tom. Paris, 1778, 255–267, 486.
- SACY 1793, 1797.
SACY, Antoine Isaac Silvestre de: *Mémoires sur diverses antiquités de la Perse*, 1793. és 1797.
- SZALAI 1980
SZALAI Anna (összeáll.): *Pennaháborúk*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1980.
- SZAUDEK 1979
SZAUDEK Józsefné (szerk.): *Kazinczy Ferenc Művei I.*, Magyar Remekírók, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, 764.
- TÓTH 1986
TÓTH Péter: *Egy németalföldi utazó Zrínyi Miklós udvarában (1660)*. Somogy, XIV. évfolyam, 5. szám, 75–80. p. (Kaposvár), 1986.
- VARGHA 1987
VARGHA Balázs (kiad.): *Csokonai Vitéz Mihály Munkái*, 2. kötet, Nagy Klasszikusok, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.
- VARGHA 1960
VARGHA Balázs (szerk.): *Csokonai emlékek*, A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai sorozat. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.

V. ECSEDY 1991

V. ECSEDY Judit: *Egy ismeretlen „Syrena”-variáns és Kazinczy*. Itk, 1991/3, 235–251.

WALDAPFEL 1937

WALDAPFEL József: *A pesti Ephemerides megszűnése. (Révai egy ismeretlen verse; a Zrinyiász tervezett kiadása.)*, ItK, 1937, 64–67.

WEST 1999

WEST, Martin, L.: *Szövegkritika, szövegkiadás*, Budapest, Typotex, 1999 [1973].

ZRÍNYI 1651

ZRÍNYI Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia*. Másolat az 1651-ben megjelent nyomtatványról, 425 pp., poss. SZÉKELY Péter), jelzete: R 676.